

Željka Brlobaš

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

zbrlobas@ihj.hr

GRAMATIČKE DEFINICIJE VRSTA RIJEČI U *JEZIČNICI* *HORVATSKO-SLAVINSKOJ* JOSIPA ĐURKOVEČKOGA

U radu se analiziraju definicije vrsta riječi u gramatici hrvatskoga kajkavskog književnog jezika Josipa Đurkovečkoga (*Jezičnica horvatsko-slavinska*, Pešta, 1826.). Razmatra se koje se vrste riječi opisuju u gramatici, koje hrvatske nazive autor upotrebljava pri njihovu imenovanju te se propituju načini opisa definicija vrsta riječi s posebnim obzirom na to temelje li se definicije na leksičko-semantičkome, morfološkom ili sintaktičkom planu. Analizom opisa vrsta riječi u gramatici J. Đurkovečkoga pokazuje se način promišljanja o jezičnim spoznajama i obilježja gramatičkoga diskursa u okviru povijesti hrvatske gramatikografije, posebice u domeni gramatika hrvatskoga kajkavskog književnog jezika.

0. Analizom definicija vrsta riječi u gramatici hrvatskoga kajkavskog književnog jezika (*Jezičnica horvatsko-slavinska*, Pešta, 1826.) Josipa Đurkovečkoga utvrđuje se nekoliko činjenica. Propituje se gramatički diskurs gramatike s aspekta opisa vrsta riječi danoga u osnovnoj definiciji pojedine vrste čime se pokazuju i osnovna obilježja metajezika. Na temelju autorova popisa i opisa analiziranih činjenica potvrđuje se funkcioniranje hrvatskoga kajkavskog književnog jezika u gramatičkome diskursu, a provedena analiza prinos je povijesti razvoja hrvatske gramatičke misli u okviru hrvatske gramatikografije.

U ovome je radu primarno supostaviti gramatičke definicije vrsta riječi u gramatici Josipa Đurkovečkoga, objavljenoj u prvoj polovici 19. stoljeća, te utvrditi temelje li se definicije na leksičko-semantičkome, morfološkom ili sintaktičkom planu. Stoga se vrste riječi posebno ne razmatraju na općoj teo-

rijskoj razini, odnosno ne propituju se složeni teorijski problemi i pitanja o vrstama riječi kao gramatičkim kategorijama, postoje li vrste riječi u svim prirodnim jezicima, ima li klasifikacija vrsta riječi univerzalnu vrijednost ili je to moguće ograničenjem na opis određenoga jezika. Ne raspravlja se ni o složenoj teorijskom odnosu *riječ – vrste riječi*, a elementi skupa *vrste riječi* razumijevaju se na razini devet pojedinačnih vrsta riječi (imenice, pridjevi, zamjenice, brojevi, glagoli, prilozi, prijedlozi, uzvici, veznici), uključujući prema novijim gramatičkim opisima i deset, čestice.

Što se tiče metode, gramatički je tekst *Jezičnice* J. Đurkovečkoga predmet analize definicija vrsta riječi. Valja napomenuti da se ne podržava pristup kojim bi se analizirale odrednice koje u opisu ne postoje ili su nedostatne i nedovoljne s obzirom na gramatičku kategoriju vrsta riječi. To znači da se iz suvremene perspektive promatranja ne nameću modeli i kriteriji kako je i što u analiziranome gramatičkom opisu moralo biti. Cilj je naime analitički i objektivno ispitati ono što je u gramatici kajkavskoga književnog jezika rečeno o vrstama riječi i na temelju toga postaviti zaključke.

1. Gramatika J. Đurkovečkoga pisana je kontrastivno, hrvatskim kajkavskim književnim jezikom i njemačkim jezikom, s ciljem da pomogne strancima, ponajprije Nijemcima naučiti hrvatski jezik, a Hrvatima naučiti njemački jezik.

Hrvatski je tekst gramatike kontinuirano na lijevoj stranici knjige, a njemački na desnoj. Time je, osim knjižne preglednosti teksta, omogućeno sustavno praćenje gramatičkoga opisa jezičnih činjenica pisanoga hrvatskim jezikom. Stoga je gramatika Đurkovečkoga, u korpusu tiskanih i rukopisnih gramatika kajkavskoga književnog jezika, jedina gramatika u kojoj je metajezik u cijelosti kajkavski književni jezik.

Gramatika je pisana u obliku pitanja i odgovora, a navedenu metodu moguće je obrazložiti činjenicom da je Đurkovečki obavljao svećeničku službu te mu metoda svojstvena posebice metodičkim oblicima katekizama nije bila strana.¹ S druge strane, metoda pitanja i odgovora bila je svojstvena pojedinim gramatikama hrvatskoga jezika prve polovice 19. stoljeća, npr. u gramatici L. Firholcera (*Horvatsko-slavonska slovnica*, 1847.) ili u *Temeljima ilirskoga i latinskoga jezika za početnike* (1839.) A. Mažuranića, a pritom i u gramatikama drugih jezika (npr. latinskoga) koje su pisane hrvatskim kajkavskim književnim jezikom (npr. gramatike Antuna Rožića *Pervi temelji diačkoga jezika za počet-*

¹ Osim toga takav je način gramatičkoga izražavanja bio svojstven srednjovjekovnim europskim gramatičkim udžbenicima koji su se sastojali od pitanja i odgovora što su ih učenici i studenti morali naučiti napamet.

nike vu domorodnom jeziku, Varaždin, 1821. i *Kratko naputjenje vu kruto hasnoviteh, i zevsema potrebnih temeljih diačkoga jezika*, Budim, 1820.).

Morfološki dio *Jezičnice (od rečo-spelivanja)* ustrojen je prema opisu pojedine vrste riječi. Đurkovečki gramatički pojam imenuje hiperonimskim nazivom *strani govorenja*, u smislu nadređenoga skupa pojedinačnim elementima skupa – *stran govorenja*. Uočava se nasljedovanje latinskoga modela naziva (*partes orationis*).

Iako nije dana opća definicija pojma *vrsta/vrste riječi*, Đurkovečki je razložio naziv *govorenje* zaključivši da je ono »gde vsakojake Fele Rechi² med sobum zvezane zversheno Razmenje kafeju. v. p. Bog je vsa iz Nichesa ztvoril« (54)³. Vrste se riječi, na temelju definicije *govorenja*, čini se razumijevaju u Đurkovečkoga u okviru sintaktičkoga poimanja jezične činjenice. No budući da je u nazivu riječ o kalkiranome latinskom izrazu, neovisno o prethodnome zaključku valja naglasiti da se pod tim ipak pobliže razumijeva opći pojam 'govor; iskaz', što potkrjepljuje i sam njemački izraz *Rede (Theile der Rede)* u gramatičkome tekstu.

Nakon definicije *govorenja* u opisu slijedi nabranje osam *strani govorenja*:

ime, zaima, vremeno-reč, delniko-reč, predstavek, prireček, medmetek i veznik.

Đurkovečki kvantitativno nabranje osam *strani govorenja*, a taj je broj postao kanonski u gramatičkim opisima vrsta riječi u povijesti hrvatske gramatografije⁴ (naslijeden još od antičkih gramatičkih opisa, koji su preuzeli europski gramatičari).

Iz popisa je vidljivo da se u vrste riječi ubraja particip (*delniko-reč*), te da u podjeli pridjevi nisu razlučeni kao posebna vrsta riječi, kao što je to uostalom u hrvatskim gramatikama toga razdoblja. Pritom se uočava, također u skladu s tadašnjim gramatičkim opisima hrvatskoga jezika, da *ime* kao vrsta riječi obuhvaća ne samo imenice nego i pridjeve (i brojeve).

Đurkovečki u definicijama razlučuje morfološku kategoriju promjenjivosti/nepromjenjivosti tako da *ime, zaima, vremeno-reč i delniko-reč* ubraja u promjenjive, a *predstavek, prireček, medmetek i veznik* u nepromjenjive vrste riječi.

² Na pitanje *Kaj je reč?* autor u odgovoru definira: »Gde jedna Slovka, ali vech zkupderfijuse, pochem Mishlenja chlovechanska odpirajuse, v. p. Ztol. Puř« (52).

³ Svi se citati iz *Jezičnice* J. Đurkovečkoga navode izvornim slovopisom i pravopisom. Brojka stranice koja se odnosi na citat donosi se prema prvotisku *Jezičnice* u pretisku.

⁴ Valja napomenuti da je A. Mažuranić u *Slovnici hrvatskoj* (1859.), a najprije u *Temeljima* uspostavio glavnu trojnu podjelu riječi, i to po značenju na *imena, glagolje i čestice*. U odnosu na gramatiku hrvatskoga jezika do sredine 19. stoljeća takva je trojna Mažuranićeva podjela bila jedina. Međutim, u *Temeljima* Mažuranić ipak kaže da se riječi »još bistrice dile na [...] osam verstih« (str. 12).

1.1. Na temelju podjele riječi na vrste Đurkovečki u okviru *imena* opisuje imenske riječi – imenice i pridjeve. Opća definicija *imena* glasi:

»[Ime] Je ona Ztran Govorenja premenliva, z. kojumse kaj imenuje, i ima Zpole, i Padanja i je dvoj-verztno.

Samostavno. Koje od samo od sebe razmese, i samo po sebi vu Govorenju ztati more, v. p. Kniga. Vuk.

Pridavno. Koje samostavnem Imenam pridajese i nazvescha, kakvoje Ime Samostavno v. p. beli Kruh« (54).

U općoj definiciji *imena* stalnica je »stran govorenja premenliva«, gdje autor ističe *imenu* kao članu skupa vrsta riječi da je upravo ono jedan od elemenata toga skupa – *stran govorenja*. Tu će odrednicu definicije (uz »stran govorenja nepremenliva«) Đurkovečki ponavljati u svakoj općoj definiciji pojedine vrste riječi, kako se uviđa na temelju daljnje analize. Valja istaknuti da je takav model u definiciji kontrastivan u odnosu na gramatičke opise (posebice one tijekom 19. stoljeća, ali i suvremene opise) u kojima se u općoj definiciji pojedine vrste riječi kaže: 'X je riječ'.⁵ Odrednica kojom se služi Đurkovečki 'X je vrsta riječi' rjeđa je u gramatičkim opisima.⁶

Da se *imenom* kao vrstom riječi prema danoj definiciji imenuje, pripada leksičko-semantičkome obilježju, no to je opravdano jedino u slučaju da se pod tim razumijevaju samo imenice, a ne i pridjevi. Budući da autor pridjev naziva *ime pridavno*, time se opravdano umanjuje manjkavost definicije, dakako iz autorova pogleda na opis jezične činjenice. S druge strane, definicija koja pokriva ime u njemačkome dijelu gramatike sadržava odrednicu i o tome da imenske riječi osim što imenuju, pokazuju i kvalitativna svojstva.⁷

Ono što najviše morfološki zadovoljava u navedenoj definiciji imenskih riječi jest to što Đurkovečki ističe da imenske riječi imaju gramatičku kategoriju roda (*spol*) i padeža (*padanje*)⁸. Valja uočiti da u navedenome dijelu defini-

⁵ Tako je npr. Šimi Starčeviću u *Novoj ričoslovici iliričkoj* u definiciji *imena* (koje pokriva imenske riječi, kao i u Đurkovečkoga) glavna poveznica leksem *rics* (riječ) ili *besida* (besjeda); »Ime zove se besida oli rics, koja sobstvo oli stvar, bila pridstojak chutjenja oli samoga razuma, ukazuje, n. p. *kucha, gospodin, kripost, xelja*« (Starčević 1812: 25). Ti se leksemi pojavljuju i u definicijama drugih vrsta riječi u *Novoj ričoslovici* i ni jedna definicija ne sadržava u sebi odrednicu da je to, u suglasju sa Starčevićevim nazivom za vrstu riječi, *dil govorenja*. Antun Mažuranić npr. u *Slovnici hrvatskoj* u općim definicijama pojedine vrste upotrebljava leksem *rěč*.

⁶ Navedeni je izričaj dijela definicije pojedine vrste riječi npr. u manje poznatoj *Horvatsko-slavonskoj slovnici* (1847., Varaždin) Lavoslava Firholcera.

⁷ »Ein Nennwort ist ein abänderlicher Theil der Rede mit welchem man eine bestimmte Sache, oder deren Beschaffenheit anzeigt; und dieses ist zweierlei« (55).

⁸ Kao što je već opisano u literaturi, Đurkovečki u sklonidbi ima sedam padeža koje ime-
nuje hrvatskim nazivima (*imenovnik, rođenik, dajevnik, tužnik, zovnik, odnosnik, pajdašnik/oru-
delnik*). Pritom mu je *odnosnik*, šesti padež, ablativ.

cije u njemačkome dijelu gramatike nema isticanja navedenih morfoloških obilježja imenskih riječi, pa je hrvatski dio definicije u tome svakako bolji.

Dvovrsnost imena Đurkovečki objašnjava navođenjem imena *samostavnoga* i *imena pridavnoga* (imenice i pridjeva), te njihovim definicijama. Prema definiciji *ime samostavno* (imenica) određeno je:

1) logičko-semantičkim obilježjem (*»koje od samo od sebe razme se«*)

2) gramatičkim obilježjem o samostalnosti u iskazu odnosno rečenici (*»samo po sebi u govorenju stati more«*).

U opisu slijedi autorova podjela imenica s obzirom na značenje:

»[Ime samostavno] Je dvojeverti[.]

L a z t o v i t o. Koje jednu ztanovitu Ztvar, ali Osobu znamenuje, zato nema vechbrojnika. v. p. Bech, Peter, horvatzka Zemlja.

O b č i n s k o. Koje vech Ztvari znamenuje. v. p. Ztol, Kniga, Vuk, ovakveh stvarih vech, kak jedna ima« (54/56).

Riječ je o vlastitim imenicama i općim imenicama. U opisu vlastitih imenica u prvome se dijelu definicije ističe odnos prema referentu, zanemari li se izričaj 'znamenuje' kojim se ovdje ipak ne mora razumijevati nužno značenjski, već imenujući segment, jer kod vlastitih imena ne možemo ni govoriti o značenju (Pranjковиć 2005: 355), ime je jedinica bez značenja i ima jednoznačnu referentnost (Znika 2002: 109), odnosno ime nema svoj jezični sadržaj, već je jedini sadržaj imena kao jezičnoga znaka njegova pojedinačnost (Peti 2005: 244).

Međutim zanimljiviji, bitniji i gotovo (bismo rekli) neočekivani zaključak nalazi se u drugome dijelu definicije. U njemu se prelazi isključivo na gramatički segment gdje se ističe da *lastovito ime* nema množine i po tome je taj dio definicije specifičan. Naime, pitanje je postoji li u kojoj od gramatika hrvatskoga jezika prve polovice 19. stoljeća takav specifičan zaključak svojstven vlastitim imenicama. Pritom navedeno obilježje postaje autorski posebno i zbog činjenice što se eksplicitno ne nalazi u definiciji u njemačkome dijelu gramatike.⁹

Usto, suvremena su jezikoslovna promišljanja, gramatička i teorijska, u novije vrijeme pridala pozornost tomu jezičnom obilježju. Riječ je o brojivosti i kategoriji broja u vezi s vlastitim imenom, a Đurkovečki je zapravo gramatičkom odrednicom kategorije broja ustvari izrekao i obilježje brojivosti imena. Na temelju istraživanja odnosa brojivosti i imena, koje ima referencijalnu i identifikacijsku funkciju, Znika (2002: 110–112) zaključuje da ime, jer nema

⁹ »Eigene Namen: welche nur eine Person oder Sache derselben Art anzeigen« (55).

leksičkoga značenja, ne može imati ni oznake brojivosti. Ime je jedinično i nebrojivo te mu na planu izraza kategorije brojivosti u gramatičkoj kategoriji broja odgovara samo jednina. Množinski oblik imena (npr. *Vinkovci*) znači da je ime i dalje nebrojivo te da je oblikom *pluralia tantum*; druga je mogućnost da ima više nositelja istoga imena, a treća je mogućnost da se apelativiziralo. Mirko Peti (2005: 226–227) smatra da ime ima semantički oblik pojedinačnosti što znači da je semantički oblik te riječi takav da se njime, neovisno čak i o gramatičkome obliku kategorije broja u kojemu se riječ nalazi, jednini ili množini, upućuje kao na nešto pojedinačno, nešto čega ima samo jedno, a ne više (npr. *Zagreb, Vinkovci*).

Đurkovečki je i opću imenicu (apelativ) opisao u domeni kategorije brojivosti, ističući na značenju utemeljenu oprjeku jediničnost ~ mnogost, tj. obilježje [± brojivo], što je u definiciji izrečeno odrednicama i jediničnosti i mnogosti: »koje već stvari znamenjuje [...] ovakveh stvari već, kak jedna ima«.

1.2. Kao što je uočeno, opća definicija pridjeva (*ime pridavno*) kao vrste riječi dana je u okviru podjele imenskih riječi. U toj definiciji temeljno je obilježje pridjeva – da se pridaju imenicama (*samostavnim imenima*) te da označuju njihova kvalitativna svojstva. U općoj se definiciji ne ističu ostala morfološka obilježja pridjeva, osim onih dvaju svojstvenih prema definiciji imenskim riječima, o rodu i padežu. Pojedina gramatička obilježja pridjeva autor navodi u poglavlju *Naredbe od imen pridavneh*. Ističe se npr. nastavak genitiva imenica muškoga i srednjega roda *-oga* i *-ega* u pridjevsko-zamjeničkoj sklonidbi, navodi se činjenica stupnjevanja pridjeva (*tri stupaja – položitelni, rasuditelni, izvišitelni*) te morfološke tvorbe stupnjevanja (u okviru čega se npr. upozorava i na pojavu nepostojanoga *e* u stupnjevanju, npr. *muder, mudreši, najmudreši*), a u okviru prikaza sklonidaba pridjeva upozorava se i na sklonidbu *nenarednih imena pridavnih*, tj. na nepravilno stupnjevanje pridjeva (npr. *dober/bolši*).

Uz opću definiciju pridjeva u okviru imenskih riječi dodana je opaska da »ime pridavno negda služi mesto samostavnoga v. p. Potrebnoje Bogu služiti« (54), a neovisno o naravi toga autorova zaključka (koji nije naveden u njemačkome dijelu gramatike) važna je činjenica da je Đurkovečki uočavao gramatičke odnose, makar i ne bili predmetom polaznoga opisa.

1. 3. O zamjenicama Đurkovečki piše sljedeće:

»[Zaime] Je ona Ztran Govorenja premenjliva, koja mezto Imena Samostavnoga poztavljena znamenuje ztanovitu Ztvar ali Osobu, Koje Zaime je 6. Verzti najmre.

1. O s o b n o, koje Razliku Osobe kafe. v. p. Ja, ti, on, ono, ona.

2. L a d a v n o, Koje kafe, chija je Ztvar. v. p. moj, tvoj, svoj.

3. Pokazaju che, koje kafe Ztvar, ali Osobu, od kojese govori. v. p. ov, taj, on.
4. Pitaju che, Zkojemse kaj pita. v. p. Gdo, koji, koja.
5. Prinoshno, Koje zadnesha Dugovanja prinasha k. perveshem, i na perva po zivase. v. p. koji, koja, koje.
6. Nevlastito, po kojem kaj neztanovitoga razmese. v. p. netko, gdogod« (78).

Osnovno gramatičko obilježje zamjenice Đurkovečki je naveo u definiciji, tj. činjenicu da je to vrsta riječi koja zamjenjuje druge imenske riječi. Ovdje je sasvim opravdana uporaba glagola 'znamenovati' zbog toga što se zamjenicama označuju, ali ne imenuju bića i predmeti. Zamjenice Đurkovečki po značenju dijeli u šest skupina.

1.3.1. U definiciji lične zamjenice pravilno je istaknuto to da lična zamjenica ukazuje na razliku u licu, ako pod pojmom 'osoba' Đurkovečki doista razumijeva lice,¹⁰ a ne osobu.

Đurkovečki ličnu povratnu zamjenicu *se/sebe* ne navodi u podjeli na šest vrsta zamjenica, no tu vrstu zamjenice nalazimo u primjeru sklonidbe ličnih zamjenica (tj. u svojevrsnoj podjeli prema oblicima). Zamjenica *sebe* nalazi se u sklonidbi 3. *osobe* N *on*¹¹: G *sebe*, D *sebi*, A *sebe*, V –, (ablativ) *od sebe*, I z *so-bum* (uz sklonidbu zamjenica *ja, ti* za prvo i drugo lice), na temelju čega proizlazi da Đurkovečki povratnoj zamjenici "nadređuje" nominativ *on*. Nenaglašeni oblik povratne zamjenice, *se*, spominje se u Đurkovečkoga u opisu *povračne vremenoreči* koja »ima pri sebi Zaime osobno najmre Slovku *se* vu 4-tom Padanju, zato dvojstruko Zaime potrebuje vu Imenovniku, i Tužniku [...] samo Slovka *se* za Vremenorechjum, ali za kojum drugum Ztranum Govorenja zapoztavi se v. p. 1. Ja se zpominjam« (132/134).

1.3.2. Definicija posvojne zamjenice (*ladavno zaime*) zadovoljava jer se u njoj ističe pripadnost. Pritom valja uočiti da Đurkovečki posvojne zamjenice oprimjeruje i povratno-posvojnomo zamjenicom *svoj*.

1.3.3. U definiciji pokaznih zamjenica istaknuto je njihovo osnovno značenjsko obilježje.

1.3.4. Upitne zamjenice Đurkovečki je definirao prema njihovoj osnovnoj funkciji. U navođenju primjera upitnih zamjenica uočava se da Đurkovečki osim

¹⁰ Da je tomu tako potvrđuje činjenica da Đurkovečki u opisu glagola kaže da ta vrsta riječi »ima takajshe Osobe, i Brojnik« (86), gdje je razvidno da autor razlikuje gramatičku kategoriju lica u odnosu na opće leksičko značenje riječi 'osoba'.

¹¹ Valja zamijetiti da u okviru sklonidbe ličnih zamjenica Đurkovečki navodi promjenu zamjenice *on* i u m. r. (*on, njega, njemu, njega, –, od njega, z njim*), u ž. rodu *ona*. U srednjemu rodu N *ono* promjena je: G *onoga*, D *onomu*, A *ono* V –, (ablativ) *od onoga*, I z *onem* – riječ je o oblicima sklonidbe pokazne zamjenice *ono*.

primjera jedne od imeničkih upitnih zamjenica (*gdo*) kojom se pita za što živo ne navodi npr. kajkavsku zamjenicu *kaj*, kojom se pita za što neživo. Namjesto toga navodi primjer(e) pridjevske upitne zamjenice *koji/koja*, kojom se pita za kakvu osobinu ili što drugo što se, uz imenicu, ponajviše izriče pridjevom.

Usporedi li se navedeno s dijelom gramatičkoga opisa u kojemu Đurkovečki daje primjere sklonidbe pojedinih vrsta zamjenica, nailazi se na sljedeće: upitna zamjenica *kaj* navodi se u sklonidbi u nominativu jednine uz zamjenicu *gdo*, upućujući na zajedničku promjenu po zavisnim padežima. Međutim, indikativno je da primjere *koji, koje, koja* Đurkovečki navodi u gramatičkoj kategoriji broja, tj. kao množinu (*večbrojnik*) zamjenica *gdo/kaj* (u njemačkome dijelu gramatike u primjeru sklonidbe to se ispušta i navodi se samo sklanjanje primjera *wer?* i *was?*). Stoga se o primjeru množine upitnih zamjenica na neki način niječe zaključak o mogućem upućivanju na imeničke i pridjevske upitne zamjenice, dan u propitivanju primjera koje Đurkovečki navodi u polaznome opisu zamjenica prema značenju.

1.3.5. U definiciji odnosnih zamjenica na prvi se pogled čini da je Đurkovečki ipak na neki način pokušao utvrditi obilježje antecedenta izrečenim 'pozivanjem/prinašanjem zadnešega pervešemu', iako takav zaključak i nije sasvim opravdan. Uočava se i to da je Đurkovečki izbjegao moguću uporabu leksema 'osoba'/ 'stvar' te je namjesto njih upotrijebio leksem 'dugovanje', inače višeznačnu riječ u kajkavskome književnom jeziku, a u ovome slučaju sasvim neprozirnu jer nije moguće jasno utvrditi što točno pod tim Đurkovečki razumijeva. Ako se kojim slučajem i u poimanju Đurkovečkoga radi o primarnome značenju riječi *dugovanje* 'predmet, stvar', onda je osim mogućega valjanog isticanja antecedentnosti definicija manjkava u tome što su odnosne zamjenice jezične činjenice koje se odnose na riječ ili rečenicu. Od veće pomoći u utvrđivanju značenja leksema nije ni usporedba s njemačkim dijelom gramatike u kojemu definicija odnosnih zamjenica glasi: »Beziehende; mit welchen man sich in der Rede auf etwas vorgehendes bezieht« (79).

1.3.6. U definiciji se neodređenih zamjenica upućuje na njihovu primarnu funkciju, a izdvojeni primjeri dovoljno dobro oprimgjeruju značenjski dio definicije. Međutim, u dijelu gramatike u kojemu se navode primjeri sklonidbe neodređena se zamjenica naziva *zaima nestanovito* (str. 84), a pritom je osim navedenoga uvelike problemska i činjenica o tome koji se primjeri navode u sklonidbi toga zaimena (više o tome u 2.4.).

1.4. U definiciji glagola

»[Vremeno-rech] Je ona Ztran Govorenja premenliva, koja Chinjenje, ali Terplenje Ztvari kafe, i ima nachine, i Vremena. NB: Ima takajshe Osobe, i Brojnik« (86).

istaknuto je značenjsko svojstvo – radnja, i gramatičko obilježje pasiva kao tip glagolskoga oblika. Pritom je u osnovnoj definiciji istaknuto i to da glagoli imaju kategoriju načina i vremena. Usmjerivši opis samo na navedena obilježja u danoj definiciji, Đurkovečki u citiranoj bilješci dodaje i kategoriju lica i broja.

Međutim, ono što je svojstveno gramatičkome opisu glagola u *Jezičnici*, a odnosi se na jednu od temeljnih glagolskih kategorija, jest činjenica da Đurkovečki ni na koji način ne opisuje kategoriju glagolskoga vida u hrvatskome kajkavskom književnom jeziku.

Budući da se ovdje eksplicitnije ne analiziraju morfološke kategorije promjenjivih vrsta riječi, ipak se ukratko navode samo pojedine od njih. Tako je npr. u *Jezičnici* gramatički model opisa sprezanja glagola ustrojen prema trija temeljnim dočetcima aktiva prvoga lica jednine prezenta, te se u vezi s time razlikuju i tri sprezanja – prvo (na *-am*), drugo (na *-em*) i treće (na *-im*). Takav je pristup prikazu sprezanja jedna od uobičajenih morfoloških stalnica u opisu hrvatskih glagola svojstvena i drugim gramatičkim opisima glagola do sredine 19. stoljeća. U gramatičkoj tradiciji, prema latinskome modelu, među načinima hrvatskih glagola gramatičari su navodili i vezni način (*conjunctiv*). Đurkovečki razlikuje tri glagolska načina, *pokazajući*, *zapovedajući* i *nezvršeni*, no u primjerima sprezanja ima i vezni način (*vezući način*), koji inače ne navodi u osnovnome popisu načina u okviru temeljnih morfoloških obilježja glagola.¹² Prema primjeru sprezanja uočava se da je oblikom to kondicional I. sa zavisnim veznikom (npr. *da bi ja štel/da bi mi šteli*). U oprimjerivanju pojedine vrste triju sprezanja uočava se da Đurkovečki navodi i *ležečo-reč* (pasivni particip oblikom Supinum Verbi, npr. *štet* ‘čitati’) i *gerundium* (npr. *šteti*, *štejuč*, *za šteti*). Na temelju navedenih oblika, ali i opisa sprezanja glagola u cjelini, gramatički je opis glagola u Đurkovečkoga po uzoru na latinski model, u velikoj mjeri svojstven gramatikama hrvatskoga jezika još i tijekom 19. stoljeća.

1.5. Participi kao vrsta riječi u starijim hrvatskim gramatikama kontrastivni su u odnosu na suvremenu podjelu zbog toga što su, kao i u Đurkovečkoga, na popisu kao samostalna vrsta riječi.

»[Delniko-rech] Je ona Ztran Govorenja premenliva, koja od vremeno-rechi izvadjda se, i poztane zpodobna Imenu pridavnomu vu Premetanju, poraditoga premechese, kak i druga Imena pridavna. v. p. Govorechi, a, e. Govoren, a, o. Odkudse vidi, da Delniko-rech je dvojverztne Fele, i trojztrukoga Zpola, najmre chineche, toje vezdashnjega, i terpeche Fele, toje preshestnoga Vremena, – Kak takaj muškoga, fenzkoga, i neznanoga Zpola. Chinecha Fela premechese polek Premembe *moj, moja, moje*, terpecha pako Fela pazise na *bel, bela, belo*« (144).

¹² Mažuranić u *Slovnici hrvatskoj* izravno kaže da konjunktiva nema u hrvatskome jeziku.

Đurkovečki u definiciji opisuje particip u suodnosu s glagolom i pridjevom. Morfološka tvorba uključuje izvođenje iz glagola i sklonidbu kao u pridjeva, a takav rezultirajući oblik participa u konačnici ima muški, ženski, srednji rod. U definiciji participa autor razumijeva particip prezenta i particip perfekta (tj. glagolski pridjev trpni). Na način kako je Đurkovečki strukturirao definiciju participa čini se da je u osnovi uzeo u obzir sva bitna obilježja potrebna u temeljnoj definiciji.

1.6. Prijedlog je prva od nepromjenjivih vrsta riječi koje Đurkovečki opisuje u svojoj gramatici definirajući je na sljedeći način:

»[Predztavek] Je ona Ztran Govorenja nepremeniiva koja oztalem drugem Govorenja Ztranam razluchena, ali zeztavljena pred poztavljlase, i ztanovita Padanja potrebuje. v. p. Med fenami« (146).

Ono što je navedeno u opisu odgovara temeljnoj funkciji prijedloga, posebice kad je riječ o obilježju nepromjenjivosti i o činjenici da prijedlozi zahtijevaju određene padeže. Primjereno je i to da se prijedlozi stavljaju ispred drugih vrsta riječi, što je opravdano ako se uoči da Đurkovečki u prijedloge ubraja i predmetke (prefikse) jer izričito kaže da se pridaju *zestavljeno* (sastavljeno).

Pojam “pravih” prijedloga postavljen je u odrednici da se ta vrsta riječi *razlučeno* (odvojeno) stavlja ispred druge vrste, no u tome slučaju to nisu sve vrste, već samo imenske riječi i određena vrsta zamjenica, kao što je pojam zamjenice istaknut u njemačkome dijelu gramatičkoga opisa.¹³

Sadržajne postavke navedenih i komentiranih činjenica koje se nalaze u definiciji prijedloga u Đurkovečkoga postoje još od Kašićeva određenja prijedloga. I prema Kašićevoj definiciji prijedlog je »nesklonjivi dio iskaza koji se, odvojeno ili povezano, stavlja pred ostale dijelove iskaza« (Kašić 1604: 359).

Isticanja predmetaka u definiciji prijedloga I. Pranjković smatra dobrim u gramatičkome opisu jer predmetci mogu, između ostaloga, uvjetovati i tip konstrukcije (npr. *doći do zida, ući u šumu, izići iz vode*) (Pranjković 1999: 177).

Osim definicije prijedloga, Đurkovečki dijeli prijedloge prema tomu »kakvo padanje potrebuju« nabrajajući pojedine prijedloge ovisno o padežima.¹⁴

¹³ »Vorwörter sind solche unabänderliche Theile der Rede welche meistentheils den Nenn- und Fürwörtern vorgesetzt werden, und gewisse Endungen derselben fordern« (147).

¹⁴ Svrstavajući određene primjere u skupinu prijedloga s genitivom, u Đurkovečkoga se nalazi i na odrednici da »ovo Padanje trebuj takaj nekoje Vremenorechi. v. p. Boj se Boga« (148). Iako je svaki gramatički podatak vrijedan u opisu, ovaj u osnovi nije primjeren opisu naravi prijedloga, jer je riječ o opisu druge jezične činjenice, upravljanju glagola prema drugim riječima.

1.7. Definicija priloga u *Jezičnici* upućuje na činjenice koje je Đurkovečki dobro uočio i o njima zaključio sljedeće:

»[Prirechek] Je ona Ztran Govorenja nepremenliva, koja k. Vremeno-rechi z. vekshinum primechese, i pokafuje njegovo Znamenovanje, kakse chini, ali terpi v. p. Kerztjanzki dobro, pravo etc. nekoji [!] Prirechki imaju Ztupaje tri, zatose zpeli-vaju, i pregibleju, kak druga Imena pridavna v. p. dobro, bolshe, naj bolshe, verlo, verleshe, naj verleshe, i nemaju visheh Padanj.

NB. Prirechki izhadjajuchi vu 1-vom Ztupaju na *o*, imaju drugoga, i 3-toga Ztupaja, izhadjajuchi na *i*, nemaju ztupaje v. p. Kerztjanski« (150).

Početni dio opisa donosi temeljna funkcionalna obilježja priloga kao nepromjenjive vrste riječi koja se najčešće pridaje uz glagole, iako bi navođenje značenja te posebice u tome kontekstu pozivanje na aktiv i pasiv bilo podložno propitivanju opravdanosti iskazanoga. No, taj dio definicije gotovo je identičan onomu u Kašića (1604: 347): »Prilog je nesklonjivi dio iskaza koji, dodan glagolu, objašnjava i dopunjuje njegovo značenje. Naime, kad netko kaže *hoddím [...], učim [...], tečem [...]* nejasno je čini li to dobro ili loše«.

Međutim u Đurkovečkoga slijedi dio definicije u kojemu valja usmjeriti pozornost na to da se ističe i specifično morfološko obilježje priloga – izvođenje od pridjeva te stupnjevanje, po kojim su obilježjima srodni pridjevima. U izricanju navedenih obilježja Đurkovečki je pomalo i neprecizan, jer ako se pojedini prilozi, najčešće prilozi načina, i izvode od pridjeva, onda nije sasvim ispravno navesti da se prilozi *pregibleju*, što je donekle ispravljeno u završnome dijelu izričaja u kojemu se kaže da u stupnjevanju priloga (ipak) nema drugih padeža.

Pritom je hvalevrijedna i opaska u kojoj Đurkovečki ističe one priloge koji se tvore od pridjeva koji imaju određeno značenje i kojima stupnjevanje u načelu nije svojstveno.¹⁵ Neovisno o tome je li taj analizirani dio definicije, koji je izostavljen u njemačkome dijelu gramatike, autorski ili preuzet od mogućih izvora, Đurkovečki je time u općoj definiciji pridodao i druga bitna obilježja svojstvena prilogu.

1.8. Kad je riječ o uzvicima, o njima Đurkovečki kaže:

»[Medmetek] Je ona Ztran Govorenja nepremenliva, koja nuterna chlovechanzka Gibanja ochituje« (152).

¹⁵ Valja pripomenuti da je Mažuranić u *Slovnici*, slično opisu u Đurkovečkoga, za priloge načina istaknuo da su u najvećoj mjeri izvedeni od pridjeva i jednaki srednjemu rodu neodređenoga oblika, te da je usto od pridjeva na *-ski* i sam prilog na *-ski*, a u dodanoj je napomeni naveo i mogućnost stupnjevanja priloga nastalih od pridjeva.

Istaknuto je značenjsko obilježje morfološki nepromjenjivih vrsta riječi, kao što je to općom definicijom npr. započeo Kašić¹⁶ (navodeći 14 vrsta različitih značenja).

Na temelju danih primjera Đurkovečki je u službi uzvika naveo i skupove riječi, od sintagma pa do čitavih rečeničnih iskaza, npr. *naj mi pačiti, nikaj mi već ne govori* i sl.

1.9. S obzirom na definiciju može se zaključiti da Đurkovečki veznicima pripisuje sintaktičko obilježje i funkciju:

»[Veznik] Je ona Ztran Govorenja nepremnliva, koja sad Rechi, sad Govorenja zkupvefe. v. p. Peter, i Pavel. pri meni jesu bili« (152).

Iako je pojam *govorenja* višeznačan u domeni uporabe gramatičkih naziva u *Jezičnici* Đurkovečkoga, jasno je da se u ovome kontekstu taj naziv odnosi na rečenicu (što potvrđuje i njemački dio gramatike)¹⁷, bez obzira na to što uporaba veznika nije oprimjerena povezivanjem (dviju) rečenica.

Definicija bi bila još potpunija da je Đurkovečki naveo i semantičko svojstvo veznika da rastavljaju riječi ili rečenice. Đurkovečki je definiciju potkrijepio primjerima, no neki bi od njih bili podložni komentaru o opravdanosti pripadanja primjerima veznika.

2. Analizirane definicije vrsta riječ u *Jezičnici* J. Đurkovečkoga u ovome se radu uspoređuju s definicijama u *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* (Zagreb, ¹1767.) M. A. Relkovića. U gramatičkim se definicijama analizira ono što je u oba autora eksplicitno jednako ili različito.

Zašto se definicije u Đurkovečkoga uspoređuju s onima u štokavskoj Relkovićevoj gramatici, za razliku od usporedbe s gramatikama u kojima je npr. i metajezik i jezik koji se gramatički opisuje kajkavski književni jezik?

a) Đurkovečki u opširnome predgovoru¹⁸ u svojoj *Jezičnici* teži usklađivanju kajkavskoga (*horvatskoga*) slovopisa sa slavonskom grafijom (tu je zamisao i slovopisom provodio u gramatici), što se ističe i prije u literaturi. Tako Vince (2002: 197–198) zaključuje da se Đurkovečki prilagodio »štokavštini te je nastojao da joj približi svoju kajkavštinu težeći da se ta dva narječja sliju«,

¹⁶ »Uzvik je nesklonjivi dio iskaza koji se ubacuje među druge dijelove za izražavanje duševnih stanja. Njemu pak pripada samo značenje« (Kašić 1604: 367).

¹⁷ »Bindewörter sind solche unabänderliche Theile der Rede wodurh bald einzelne Wörter, bald ganze Redesätze zusammen gehänget werden« (153).

¹⁸ Prema kojemu Šurmin (1903: 79) zaključuje da je gramatika Đurkovečkoga »isprepletena čudnim mislima za pisca kajkavca. Kao da je Đurkovečki već znao za onaj pokret, koji se javio među Srbima, Česima i Slovacima, premda je lako moguće, da je i s obzirom na rad Madžara osjećao potrebu izaći pred Hrvate s mišlju, da ne treba zdvajati o hrvatskoj knjizi«.

dok A. Jembrih (2008: 208) ističe da je Đurkovečki »prvi kajkavski gramatičar prve polovice 19. stoljeća koji podaje normu kajkavskoga književnoga jezika, oslanjajući se na slavonske gramatičare i to na Matiju Antuna Reljkovića«. ¹⁹

b) Obje su gramatike kontrastivne. S obzirom na namjenu i svrhu gramatike, te na metajezik kojim je gramatika pisana – usporedno njemačkim i hrvatskim jezikom, kajkavska gramatika Đurkovečkoga nalikuje gramatici M. A. Relkovića, a i Relkovićeve je gramatika djelomično pisana u obliku pitanja i odgovora (posebno u dijelu opisa gramatičkih kategorija imenica).

c) Đurkovečki i Relković nisu u svojim gramatičkim spisima (ne)posredno obradili kategoriju glagolskog vida (Pranjkić 1985: 107; Brlobaš 2008.) vjerojatno zbog presudnoga utjecaja njemačkoga glagolskog sustava (u kojemu na morfološkom planu te kategorije nema kao u slavenskim jezicima).

Stoga se i u načinu i u poimanju definicija vrsta riječi želi utvrditi je li i u kojoj mjeri moguće usporediti oba gramatička opisa u postavci da se Đurkovečki mogao poslužiti Relkovićevim gramatičkim spisom.

2.1. Što se tiče hiperonimskoga naziva, Relković poput Đurkovečkoga kaže da »*pars orationis* hoche rechi: *dio jednoga govorenja* (op. Ž. B.), ein Theil der Rede« (52)²⁰. Relkovićev naziv *govorenje* u gramatičkome je značnju dvoznačan: označuje je jezik, govor, ali i rečenicu (Ptičar 1987: 69).

Za razliku od Đurkovečkoga Relković nabraja devet vrsta riječi, od kojih je deveta vrsta član (*Articulus*) »akoprem *Articulus* u Slavonskomu jeziku nejma mihta; vechakobi človik na mihto njega uzeo *Pronomen demonstrativum* ovaj der, ova die, ovo das« (52).

Relković ne dijeli vrste riječi u hrvatskome jeziku na (ne)promjenjive, stoga ni u definicijama pojedinih vrsta nema te odrednice.

2.2. Relković kaže da »*Articulus* jeft pèrvi dio govorenja, koife dade kako jedan cslanak pregibati na sedam nachinah²¹, i ukazuje *Genus*, tojeft: Pokolenje«²²

¹⁹ I Janko Jurančić (1973: 359), koji je u svojem prikazu doista »vrlo tendenciozan i nekorektan prema autoru spomenute gramatike« (Jembrih 2003: 341), zaključuje da se Đurkovečki »u toj praktičnoj gramatici zalaže za približavanje kajkavskog i štokavskog književnog jezika i pravopisa. Preporučuje kajkavcima da pruzmu slavonski pravopis kao prikladniji (s izuzetkom slova x za ž)«.

²⁰ Svi se citati iz *Nove slavonske i nimačke gramatike* M. A. Relkovića navode izvornim slovopisom i pravopisom.

²¹ Relković razlikuje sedam padeža između kojih, kao i Đurkovečki, navodi *Ablativus* »Koi s'pridftavkom *od* koju ftvar odnasha: od ovoga človika« (59). Đurkovečki samo imenuje, ali ne definira padeže.

²² Na temelju Relkovićeve tvrdnje Pranjkić (2000: 220) zaključuje da to što je glavna funkcija člana ukazivanje na rod »nije (posve) točno jer član postoji prije svega radi razlikovanja određenosti i neodređenosti. Ta se kategorija međutim nigdje ne spominje niti se igdje govori o razlici između određenog i neodređenog člana (ne govori se ni za njemački ni za hrvatski jezik)«.

(53) te daje primjer paradigme *ovaj, ova, ovo* u jednini i množini. »Trebaju međutim napomenuti da člana gotovo sigurno ne bi bilo ni u Relkovićevoj gramatici da ona nije kontrastivnoga karaktera« (Pranjковиć 2000: 219).

Navedeni se zaključak može primijeniti i na Đurkovečkoga jer on, iako nema člana u popisu vrsta riječi, pojam 'spolnik' stavlja na prvome mjestu u opisu gramatičkih kategorija imenskih riječi (*imena*). Da je riječ o nazivu za član, potvrđuje i njem. izraz *das Geschlechtswort* (str. 57), ali i činjenica da pojam roda Đurkovečki imenuje nazivom *spol*²³. Đurkovečki je u definiciji *spolnika* izostavio odrednicu o mijenjenju po padežima, ali navodi da *spolnik* »kafakveje Fele, i Zpola Ztvar, i je trojverztni muški, fenzi, i neznani« (56), gdje nije točna tvrdnja o tome da se time kazuje o naravi *stvari*. Đurkovečki u prikazu sklonidbe *spolnika* (str. 58) po padežima u jednini i množini također sklanja pokaznu zamjenicu *ov, ova, ovo*.

Iako različiti pristupi u odnosu na *vrsta riječi* (Relković) : *gramatička kategorija* (Đurkovečki), cilj je u oba autora isti – tvrdnja o postojanju svojevrsne funkcije i oblika člana i u hrvatskome jeziku.

2.2. Za razliku od Đurkovečkoga, Relković ne daje opću definiciju *Nomena* već imena dijeli u dvije skupine, imenice i pridjeve.

Definicija imenica u načelu nema zajedničkih izričajnih sličnosti, što se može potvrditi i za definicije vlastite i opće imenice. Stoga su definicije vlastite imenice i apelativa utemeljene na gramatičkim obilježjima (ne)brojivosti svojstvene samo promišljanju Đurkovečkoga.

I jedan i drugi autor navode umanjnice (ali ne i uvećanice), *imena pomenjšana/diminutivi* (Đurkovečki) i *diminutivum* (Relković). Definiciju i pobliže objašnjenje nalazimo u Relkovića, a Đurkovečki navodi samo osnovne tvorbeno nastavke umanjnica od imenica svih triju rodova, s primjerima. U Relkovića među primjerima nalazimo »i prilično neobičnih« (Pranjковиć 1985: 105), a Đurkovečki pak dodaje opasku da »vnođa Imena nemoguse pomenjšati, kajse iz Privuchenje navchiti mochi« (68).

2.3. Više sličnosti u izričaju u oba je autora svojstveno u definiciji pridjeva:

»Pridavno. Koje samostavnem Imenam pridajese i nazvescha, kakvoje Ime Samostavno« (Đurkovečki)

»*Nomen Adjectivum*, jeft jedno ime, kojese *Substantivu* primiche, i njegov Stvor i narav ukazuje illi ono bilo dobro, illi zlo« (Relković, 55).²⁴

²³ *Usp.* npr. u gore citiranoj definiciji *imena*, te posebice u definiciji *spolnika*.

²⁴ »Ni u toj definiciji nema riječi o bitnim gramatičkim svojstvima pridjeva [...], a nije baš precizno ni određenje pridjevskoga značenja ('Stvor i narav' imenice prilično je neprecizno)« (Pranjковиć 2000: 220–221).

Relković podrobnije opisuje stupnjevanje pridjeva, definirajući npr. i pojedine stupnjeve. Oba autora donose i primjere sklonidbe *Adjectiva Irregularia* (u Đurkovečkoga *imena pridavna nenaredna*) tipa *dobar/dober*. Za Relkovićeve opis pridjeva Pranjković (1985: 106) ističe da je »velik (je) nedostatak u tome što se ne navodi paradigma za neodređene pridjeve jer to znači da Relković ili nije uočio kategorije određenosti/neodređenosti ili joj nije pridavao odgovarajućeg značenja«. Što se tiče opisa pridjevskoga vida u Đurkovečkoga, narav je pridjeva u kajkavskome književnom jeziku s obzirom na (ne)određenost različita u odnosu na onu u štokavskome, stoga se podrobniji gramatički opis u načelu i ne očekuje.²⁵

2.4. Ono po čemu se u velikoj mjeri razlikuju obje gramatike jest opis brojeva kao vrste riječi. Naime, u Relkovićevoj se gramatici brojevi ne izdvajaju u posebnu vrstu riječi u okviru opće podjele i ne definiraju se. Međutim, u okviru gramatičkoga opisa imenskih riječi brojevi se svrstavaju u nekoliko skupina:

»Imenah Brojenja jesu razlicita. Nikase zovu *Cardinalia*, nika *Ordinalia*, nika *Proportionalia*, nika pak *Collectiva*, a nika *Distributiva*« (100).

U Đurkovečkoga nema traga takvom modelu opisa, već se brojevi u *Jezičnici* spominju u sljedećim dijelovima gramatike:

1. u okviru opisa nekoliko osnovnih morfoloških obilježja pridjeva (točnije onih kojima nije svojstveno stupnjevanje), a na temelju opisanoga posredno je razvidno da Đurkovečki brojeve razumijeva pridjevima te da u toj skupini nabraja glavne i redne brojeve:

»3. Imena pridavna, koja znajmenuju Broj, Rudu, Narod, i koja iz Samostavnoga Imena, Zaimena, Vremeno i Delniko-rechi izpelivajuse, nemaju, nego jednoga Ztupaja. v. p. Jeden, prvi, moj, koj, svoj, bruncheni, kamenit, horvatzki, cesarzki, shoshtarzki, felechi, govorechi, tiran, lovljen« (70).

2. u okviru primjera sklonidbe *zaimena nestanovitoga* (str. 84). Naime, Đurkovečki pod tim nazivom prikazuje sklonidbu sljedećih primjera "zamjenica": *jeden, jedna, jedno, obodva, vsi, dva, tri, četiri*, na temelju čega postaje dvojbenim:

a) je li to prema nazivu *zaima nestanovito* nova vrsta zamjenica u odnosu na različit naziv neodređenih zamjenica u šestodijelnoj podjeli zamjenica po zna-

²⁵ »Da nominalni i pronominalni oblici, osim u nominativu sg., već u 16. stoljeću, u prvim kajkavskim knjigama, nisu više bili razlikovni, dokazuje njihova paralelna upotreba u istim položajima, bez obzira na funkciju u rečenici. Nastavci određene i neodređene pridjevske deklinacije nisu [...] ni tada bili razlikovne jezične jedinice, morfemi, ni varijante tih morfema, nego irrelevantne dublete« (Šojat 2009: 56).

čenju, što bi se moglo tvrditi jer je podjela *nevlastitoga zaimena* oprimgjerena “pravim” neodređenim zamjenicama (*usp.* ovdje 1.3.6);

b) je li Đurkovečki ipak navedene primjere doista razumijeva u okviru neodređenih zamjenica (*zaimena nestanovitih/nevlastitoga zaimena*, u njemačkome dijelu gramatike jedan naziv za oboje – *uneigentlichen Fürwörter*). Ako je tomu tako, onda se u skladu sa suvremenim gramatičkim promišljanjem može istaknuti da »službu neodređene zamjenice imaju: – broj **jedan** u značenju ‘neki’, ‘netko’, ili ‘isti’ i u značenju ‘nitko’, ‘nikakav» (Barić [et. al.] 1997: 208), ali ne i ostali primjeri koje navodi Đurkovečki, posebice pritom brojevi *dva*, *tri* i *četiri*.

No, nedvojbenim ostaje to da je Đurkovečki ili u određenoj mjeri nesustavan u određenju brojeva ili je stvorio poseban pristup toj ionako složenoj vrsti riječi, uvrstivši brojeve u pridjeve – što je očekivano, ali i u zamjenice – kako se može iščitati iz njegova opisa.

2.5. Za razliku od Đurkovečkoga Relković ne definira zamjenice općom definicijom vrsta riječi, već ih dijeli u šest skupina, kao i Đurkovečki. Iako se pojedine definicije u cjelini međusobno razlikuju, u velikoj mjeri postoje dijelovi koji su isti ili podjednaki.

To se očituje u dijelu definicije lične zamjenice gdje Đurkovečki tvrdi da *osobno zaim* »razliku osobe kaže«, a Relković »*Pronomen Personale*, koje razliku persone ukazuje, illi mišto jedne persone stoi²⁶« (107).

Sličnost postupka u razumijevanju lične povratne zamjenice u Đurkovečkoga uočava se i u Relkovićevoj gramatici gdje se u sklonidbi 3. l. sr. roda zamjenice *ono* navodi promjena: N *ono*, G –²⁷, D *sebi*, A *sebe*, (ablativ) od *sebe*, I sa *sobom*. Drugim riječima, oba gramatičara zavisne oblike zamjenice 3. lica (*on* Đurkovečki, *ono* Relković) razumijevaju povratnom zamjenicom.

Pritom i Đurkovečki i Relković oblik zamjenice *se* navode u definiciji povratnih glagola: »*Verbum Reciprocum* ješt, koi za Infinitivom ima pronomen *se* [...] spominjatife [...] premislitife« (Relković, 127); »*Verbum Reciprocum* ješt jedna rics, koja csinjenja i terpljenja zlamenje skuppa ukazuje, i ima kod sebe

²⁶ »Tvrđnja da stoje ‘misto jedne persone’ prilično je nejasna i neodređena. Lične zamjenice naime označuju lice, a ne stoje umjesto njega (pogotovo ne stoje umjesto kakve osobe, ako persona Relkoviću eventualno znači osoba)« (Pranjkić 2000: 221).

²⁷ Analizirajući Relkovićevu gramatiku, Pranjkić (1985: 106–107) uočava i zaključuje da je najneobičnije u vezi sa zamjenicama to što lične zamjenice, neodređene zamjenice *tkogod* i *nitko* te relativna zamjenica *što* “nemaju” genitiva u prikazima sklonidbe, objašnjavajući takav Relkovićev postupak vjerojatnim razlogom oblične podudarnosti genitiva i akuzativa, iako i dalje ostaje nejasno zbog čega je bez genitiva i relativna zamjenica *što*. Đurkovečki u sklonidbi zamjenica navodi genitiv.

pronomeni se« (Relković, 185). Usporedbom definicija u oba autora uočava se da je u Đurkovečkoga sličan izričaj te da Đurkovečki daje isti primjer glagola *spominjati se*, kao i Relković u prvoj prethodno navedenoj definiciji povratnoga glagola.

Istost dijela definicije uočava se i u opisu posvojne zamjenice koja »kafe, čija je Ztvar« (Đurkovečki), dok Relković navodi da »*Pronomen Possessivum*, zlamenuje jedno posidovanje, i ukazuje csijaje ona stvar, odkojefe govori« (107).

U oba autora istovjetna je definicija pokaznih zamjenica. Đurkovečki tvrdi da »pokazajuče, (koje) kafe Ztvar, ali Osobu, od kojese govori«, jednako kao i Relković: »*Pronomen Demonstrativum* kazuje onu Personu illi Stvar, od kojefe govori« (107). Stoga se na obje definicije odnosi komentar da je »ta (je) definicija manjkava bar utoliko što se njome ne upozorava na upućivačku narav demonstrativa« (Pranjkić 2000: 221).

Ne potvrđuju li takvi pojedini primjeri, s uočenim eksplicitnim ili implicitnim primjerima preuzimanja, upravo polaznu pretpostavku da se Đurkovečki služio Relkovićevom gramatikom te da je usporedba upravo ovih dviju gramatika, što se tiče analize definicija vrsta riječi, doista opravdana?

U potpunosti se razlikuju definicije odnosnih zamjenica jer Đurkovečki kaže da *prinošna zaima* »zadnesha Dugovanja prinasha k. perveshem, i na perva pozivase«, a Relković da »*Pronomen Relativum* pozivafe na onu Personu ili Stvar, od kojeje govorenje« (108). Definicija je Đurkovečkoga uspjelija i bolja, ako se iz komentara Relkovićeve definicije (Pranjkić 2000: 221) izdvoje svi navedeni nedostaci: a) u definiciji se ne utvrđuje narav odnošenja prema antecedentu (što je zapravo u Đurkovečkoga svojevrsna prednost definicije, *usp.* 1.3.5.), b) odnosne zamjenice se ne odnose ni na "personu" ni na "stvar", nego na riječ ili na rečenicu, c) u definiciji se ne kaže da odnosne zamjenice dolaze samo u zavisnim rečenicama. Relković je navedenu analiziranu definiciju u određenoj mjeri, pa čak i što se tiče navedena komentara, poboljšao u dijelu gramatike u kojemu navodi sklanjanje odnosnih zamjenica, gdje kaže da »*Pronomina Relativa* pozivajufe na jedan jurve izrecsen *Substantivum* ili *Pronomen*, i nikada fama stajati nemoguh« (120).

Definicije se neodređenih zamjenica u oba autora razlikuju načinom na koji je zapravo izrečen isti sadržaj. Đurkovečki naime kaže da po *nevlastitome zaimenu* »kaj neztanovitoga razmese«, a Relkoviću *Pronomen Indefinitum* »jednu stvar fšvim nerazlucsuje, niti koju Personu na vlastito ukazuje« (108).²⁸

²⁸ Usporedba definicije upitnih zamjenica nije provediva jer je Relković ispustio definiciju upitne zamjenice, ali primjere upitnih zamjenica navodi u prikazu paradigmi sklonidbe.

2.6. Definicije glagola slične su po tome što se u objema ističe glagolsko vrijeme kao jedno od temeljnih glagolskih morfoloških obilježja. Pritom Đurkovečki u definiciji navodi i glagolski način, a Relković gramatički pojam vremena specificira sadašnjim, prošlim i budućim vremenom: »*Verbum* jeft jedna rics, koja shtogod, biti, csiniti, ili têrpiti ukazuje: i to u vrimenu fadashnjemu, proshaftomu, i doshaftomu« (127).

Dok Đurkovečki samo nabraja nazive vrsta glagola – *čineče, trpeče, sredne fele te povračljivo* (povratne glagole i glagole *sredne fele*²⁹ definira u dijelu o sklonidbi povratnih glagola), Relković navedene vrste pojedinačno definira dodajući u podjeli još i bezlične glagole. Đurkovečki pojedinačno definira sljedeće vrste glagola:

»Nekoje Vremeno-rechi jesu n a r e d n e, koje polak narednoga, i ztalnoga Nachina premechejuse. Nekoje Nenaredne, koje od narednoga Nachina odztupljuju. Nekojesu Korenite, illi pervne, od kojeh druge dohadjaju. Nekoje Zpelane, koje od drugeh dohadjaju. – Potlam nekoje Prozte illi samostavne, koje svojem vlastitem Dovershenjem vladajuse, i premenjajuse. – Nekoje Zestavlene, koje z. drugum Ztranum Govorenja zkupzpravlene premechejuse« (88).

U skupini *narednih/nenarednih* razumijevaju se (ne)pravilni glagoli (npr. nepravilni *morem, hoću, velim/rečem, dojdem*). U drugoj su skupini korjeniti i izvedeni glagoli, ali bez primjera nije razvidno je li riječ o morfološkoj ili leksičkoj tvorbi riječi, ili o čemu trećem. U trećoj su skupini jednostavni (nesloženi, sintetski) i složeni (perifrastički) glagolski oblici. Od navedenih vrsta glagola u Relkovićevu su opisu *samostavna (simplicia)* »koja po vlastitom dovêrshenju vladajufe [...] Ja pishem« (129) i *sastavljena (composita)* »koja iz *Supina Verbi, s'jednim Verbo Auxiliari* faftavlajajufe« (130).

2.7. Definicija se participa u Relkovićevoj gramatici u odnosu na Đurkovečkoga razlikuje ponajviše u tome što Relković izrijekom kaže da participi ishode od glagola i u sklonidbi nalikuju *imenu*, a Đurkovečki da *delnikoreči* u sklonidbi postanu slične *imenu pridavnomu*.

2.8. Prema Relkovićevoj definiciji da »*Praepositio* (Prid-ftavek) jeft dio govorenja, koife jednomu imenu, ili ricsi pridftavi, ili zaftavi« (226) sličnost s definicijom u Đurkovečkoga očituje se u tome da i Relković u okviru prijedlo-

²⁹ »Vremeno-rech Sredne Fele [...] Je ona, Kojia nepremechese vu terpeche Fele zvan trejte osobe jedno-brojnika. v. p. Sedim, sedi se, Ztojim[,] ztojise« (132). Riječ je o neprijelaznim glagolima, a valja posebno istaknuti da Đurkovečki uočava mogućnost pasivizacije uporabom povratne zamjenice.

ga razumijeva i predmetke, a razlika je u tome što Đurkovečki ne navodi mogućnost stavljanja prijedloga iza određene riječi. Oba autora prijedloge dijele u skupine ovisno o određenim padežima.

2.9. U opisu priloga uočava se sadržajna sličnost dijela definicije jer Relković također tvrdi da »*Adverbium* Priricsak, jeft dio govorenja, koji drugima dilom, a navlastito *Verbu* primetnut, njiovu narav, illiti zlamenje ukazuje« (230–231). Đurkovečki, prema analizi u 1.7., u opisu priloga donosi dodatna bitna morfološka obilježja. Za razliku od Đurkovečkoga koji samo nabraja pojedine priloge, Relković ih, prema značenju, razvrstava u petnaest različitih skupina.

2.10. I na temelju definicije uzvika u Relkovića: »*Interjectio*, medjumetak, jeft jedan dio govorenja, koji razlicito naravi, i chudi gibanje ukazuje« (246) ponovno se uočava sličnost izraza i danoga sadržaja u odnosu na Đurkovečkoga: »[Medmetek] Je ona Ztran Govorenja nepremenliva, koja nuterna chlovec-hanzka Gibanja ochituje« (152). Relković uzvike svrstava u značenjske skupine, dok Đurkovečki nabraja samo nekoliko primjera.

U odnosu na oba autora primjenjiv je opći zaključak da u gramatičkim poglavljima o uzvicima dolazi do izražaja nesigurnost gramatičara kad je riječ o granici uzvika kao vrste riječi i kao funkcije, pa se među uzvicima nalaze i usklične rečenice (Pranjkić 1999: 179).

2.11. Dosljedna je u sličnosti izraza i sadržaja i definicija veznika, u kojoj Relković kaže da »*Conjunctio*, Saftavak, jeft dio govorenja koji ricfi, i govorenje vexe, illi raftavlja« (243), gdje je čini se neupitan sintaktički pristup opisu veznika, pri čemu se u odnosu na Đurkovečkoga u Relkovića ističe i činjenica da veznici i vežu i rastavljaju. Primjeri veznika u Relkovićevoj su gramatici svrstani u više skupina.

3. Analizom definicija vrsta riječi u *Jezičnici* J. Đurkovečkoga cilj je usmjeriti na gramatički opis jezičnih činjenica u gramatici kajkavskoga književnog jezika. Dobiveni podatci analize prikazuju svojevrstni teorijski pristup promišljanju kategorije vrsta riječi u hrvatskome jeziku te način opisa s obzirom na vrstu i namjenu gramatike. U definicijama se propituje jesu li utemeljene na logičko-semantičkoj, morfološkoj ili sintaktičkoj razini. Đurkovečki je u dijelovima definicija bio dosljedan isticanju obilježja (ne)promjenjivosti vrsta riječi, a definicije je ponajviše temeljio na značenjskome pristupu. Utemeljenost opisa na pojedinim bitnim morfološkim obilježjima određene vrste riječi uočava se u definicijama apelativa i vlastite imenice, gdje se posredno može uočiti autorovo promišljanje kategorije brojivosti u općoj definiciji; u opisu priloga upućuje se na morfološko obilježje stupnjevanja.

Pojedini segmenti definicija usporedivi su s gramatičkim opisima vrsta riječi u gramatikama hrvatskoga jezika nastalim do *Jezičnice* Đurkovečkoga, a to se odnosi i na određenu vrstu riječi, npr. na participe koje i Đurkovečki izdvaja u posebnu vrstu.

Opis vrsta riječi uspoređuje se s definicijama u *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* M. A. Relkovića. Stoga se i u načinu i u poimanju definicija vrsta riječi utvrđuje je li i u kojoj mjeri moguće usporediti oba gramatička opisa s pretpostavkom da se Đurkovečki služio Relkovićevim gramatičkim spisom. U gramatičkim definicijama analizira se ono što je u oba autora eksplicitno jednako ili različito. Analiza obaju gramatičkih spisa pokazuje da se najviše razlikuju u poimanju člana i broja (vrste riječi). Budući da su obje gramatike kontrastivnoga tipa, to opravdava uvrštavanje člana u hrvatski skup vrsta riječi. Brojevi su svojim strukturnim i funkcionalnim obilježjima podložni viševrsnim mogućnostima teorijskih i gramatičkih pristupa opisu, kao što je to još uvijek i sa suvremenim opisima tih jezičnih jedinica, stoga ne začuđuju ni svojevrsna traženja gramatičara u pronalaženju načina i modela opisa u povijesti hrvatske gramatikografije.

Pojedini uspoređeni primjeri definicija vrsta riječi, s uočenim eksplicitnim ili implicitnim elementima sličnosti, potvrđuju polaznu pretpostavku da se Đurkovečki doista služio Relkovićevom gramatikom te da je usporedba upravo ovih dviju gramatika, što se tiče analize definicija vrsta riječi, opravdana.

Propitivanju opisa vrsta riječi u *Jezičnici* J. Đurkovečkoga cilj je prinos analizi gramatičkoga diskursa u okviru povijesti hrvatske gramatikografije, posebice jer je riječ o gramatici hrvatskoga kajkavskog književnog jezika.

Literatura:

- BARIC, EUGENIJA [et al.] ²1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BRLOBAŠ, ŽELJKA; NADA VAJS 2007. Hrvatsko kajkavsko gramatičko nazivlje u gramatici latinskoga jezika Antuna Rožića. *Filologija*, 49, Zagreb, 1–36.
- BRLOBAŠ, ŽELJKA 2008. Opis glagolskoga vida u gramatikama hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34, Zagreb, 39–61.
- ĐURKOVEČKI, JOSIP 2008. *Jezičnica horvatsko-slavinska za hasen Slavincev i potreboču ostaleh stranskoga jezika narodov/Kroatisch-Slavische Sprachlehre zum Nutzen der Slavonier und Gebauche der übrigen auswärtigen Nationen*. Pešta. [Pretisak iz 1826.]. Zagreb: Profil.

- FIRHOLCER, LAVOSLAV 1847. *Horvatsko-slavonska slovnica za početnike*. Varaždin.
- JELASKA, ZRINKA 2010. Dvojčane podjele vrsta riječi: samoznačnost i promjenljivost. *Jezična skladanja: zbornik o šezdesetogodišnjici prof. dr. Ive Pranjkovića*. Lada Badurina; Vine Mihaljević (ur.). Zagreb, 101–127.
- JEMBRIH, ALOJZ 2003. Josip Đurkovečki i njegovo djelo. *Sveti Ivan Zelina i zelinški kraj u prošlosti: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog 15. prosinca 2000. godine u Sv. Ivanu Zelini*. Zagreb: HAZU – Grad Sveti Ivan Zelina, 323–342.
- JEMBRIH, ALOJZ 2008. Josip Đurkovečki i njegovo djelo [pogovor]. *Jezičnica horvatsko-slavinska za hasen Slavincev i potreboću ostaleh stranskoga jezika narodov*. [Pretisak iz 1826.]. Zagreb: Profil, 173–211.
- JURANČIĆ, JANKO 1973. Dva malo poznata kajkavska gramatičara. *Južnoslovenski filolog*, 30, 1–2, Beograd, 357–367.
- KAŠIĆ, BARTOL 2002. *Institutiones linguae Illyricae/Osnove ilirskoga jezika* [prijevod s izvornika Sanja Perić Gavrančić]. Rim. [Pretisak lat. izvornika iz 1604. i hrv. prijevod]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- KOLENIĆ, LJILJANA 2003. *Pogled u strukturu hrvatske gramatike (od Kašičeve do Tkalčevićeve)*. Osijek: Pedagoški fakultet.
- KOLENIĆ, LJILJANA. 1998. Pogled u Reljkovićeve gramatičke definicije. *Jezikoslovlje*, 1–1, Osijek, 51–69.
- KOLENIĆ, LJILJANA 2006. Pogled u tvorbu staroga hrvatskoga gramatičkog nazivlja. *Filologija*, 46–47, Zagreb, 151–164.
- LEWIS, KRISTIAN; BARBARA ŠTEBIH 2004. Nazivi za vrste riječi u hrvatskome kajkavskome književnom jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 30, Zagreb, 107–119.
- LEWIS, KRISTIAN; BARBARA ŠTEBIH; NADA VAJS 2006. Gramatičko nazivlje u hrvatskome kajkavskome književnom jeziku. *Filologija*, 46–47, Zagreb, 183–201.
- MARETIĆ, TOMO 1932. Pregled srpskohrvatske gramatičke terminologije XVII, XVIII i XIX vijeka. *Rad JAZU*, 243, Zagreb, 13–90.
- MAŽURANIĆ, ANTUN 1839. *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*. Zagreb.
- MAŽURANIĆ, ANTUN 2008. *Slovnica hèrvatska. Dio I. Rěčoslovje*. Zagreb. [Pretisak iz 1859.]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- PETI, MIRKO 2005. *Što se i kako u jeziku broji*. Zagreb: Pergamena.
- PRANJKOVIĆ, IVO 1982. Klasifikacija riječi na vrste i razine gramatičke analize. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 17, Zagreb, 23–30.
- PRANJKOVIĆ, IVO 1985. Gramatika Matije Antuna Relkovića. *Croatica*, 22–23, Zagreb, 97–117.

- PRANJKOVIĆ, IVO 1993. Prilozi kao riječi sviju vrsta. *Suvremena lingvistika*, 34, Zagreb, 243–249.
- PRANJKOVIĆ, IVO 1999. Gramatika Ignjata Alojzija Brlića (Opis nepromjenjivih vrsta riječi). *Jezikoslovlje*, II, 2–3, Osijek, 170–181.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2000. “Dilovi govorenja” u Relkovićevoj *Gramatici*. Zbornik radova *Matija Antun Reljković i Slavonija 18. stoljeća*. Zagreb – Davor, 219–226.
- PRANJKOVIĆ, IVO ¹2002. *Hrvatska skladnja: rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2004. Kategorijalna svojstva imenskih riječi. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2003*. Zagreb: FF, 25–33.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2005. Suznačne riječi i njihove vrste. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2004*. Zagreb: FF, 19–29.
- PTIČAR, ADELA 1987. Gramatička terminologija u gramatici M. A. Relkovića. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 13, Zagreb, 65–77.
- RAGUŽ, DRAGUTIN 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- RELKOVIĆ, MATIJA ANTUN 1767. *Nova slavonska, i nimačka gramatika/Neue Slavonisch- und Deutsche Grammatik*. Agram.
- SAMARDŽIJA, MARKO 2004. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnoga jezika*, drugo, prošireno izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- ŠILIĆ, JOSIP 2005. Suznačne (sinsemantične) i samoznačne (autosemantične) riječi. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2004*. Zagreb: FF, 13–19.
- ŠILIĆ, JOSIP; IVO PRANJKOVIĆ 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- STARČEVIĆ, ŠIME 2002. *Nova ričoslovica ilirička*. Trst. [Faks. pretisak iz 1812.]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ŠOJAT, ANTUN 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ŠURMIN, ĐURO 1903. Josip Đurkovečki. *Hrvatski preporod*. I. *Od godine 1790. do 1836*. Zagreb, 79–81.
- VINCE, ZLATKO ³2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- ZNIKA, MARIJA 2002. *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Grammatical definitions of parts of speech in *Jezičnica horvatsko-slavinska* by Josip Đurkovečki

Abstract

This paper analyses definitions of parts of speech in the grammar of the Croatian Kajkavian literary language by Josip Đurkovečki (*Jezičnica horvatsko-slavinska*, Budapest, 1826). The analysis includes parts of speech described in the grammar and terms used by the author as he named them. Special attention is paid to definitions of parts of speech taking into account their lexical-semantic, morphological or syntactical bases. The analysis of definitions of parts of speech in J. Đurkovečki's grammar illustrates the kind of deliberation over language notions that was taking place at the time, as well as the characteristics of grammar discourse within the context of the history of Croatian grammatology, especially within the domain of the Croatian Kajkavian literary language.

Ključne riječi: vrste riječi, definicije vrsta riječi, Josip Đurkovečki, *Jezičnica horvatsko-slavinska* (1826.)

Key words: parts of speech, definitions of parts of speech, Josip Đurkovečki, *Jezičnica horvatsko-slavinska* (1826)

